

5. Mesina Polanco, M. La formacion del trabajador social en Colima. Tesis que para obtener el Grado de maestro en educacion. – Universidad de Colima, 2002. – 197 p.
6. Manual de trabajo social. Sanchez Rosado, M. (coord.). – Universidad Nacional Autonoma de Mexico, 2004. – 476 p.
7. Ribeiro, M., Lopez, R. E., Mancinas, S. E. Trabajo social y politica social en Mexico. – Revista Internacional de Ciencias Sociales y Humanidades, SOCIOTAM. – vol. XVII, № 2 (2007). – 175-200 pp.
8. Molina, M. L. M. El Trabajo Social en America Latina y Caribe. – Revista da Faculdade de Serviço Social da Universidade do Estado do Rio de Janeiro. – № 22. – 2009. – 149-161 pp.
9. Cifuentes Patiño, M. R., Gartner Isaza, L. La primera escuela de servicio social en Colombia. – Trabajo Social. Revista del Departamento de Trabajo Social, Facultad de Ciencias Humanas, Universidad Nacional de Colombia, 2006, № 8. – pp. 9-25.
10. Ruiz de Mateo, L. Sesenta anos del trabajo social en Venezuela. – Revista venezolana de analisis de coyuntura, enero – junio, ano / vol. VIII, numero 001, 2002. – Universidad Central de Venezuela, Caracas, pp. 303-308.

Зайченко Н.И.

*ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ШКОЛ СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ В СТРАНАХ ЛАТИНСКОЙ АМЕРИКИ
В 1920 – 1960-Е ГГ.*

В статье осуществляется анализ деятельности школ социальной работы в странах Латинской Америки в 1920 – 1960-е гг. Автор характеризует условия их организации в Чили, Мексике, Венесуэле, Колумбии.

Ключевые слова: социальная работа, “социальные визитеры”, школа социальной работы, Латиноамериканская ассоциация школ социальной работы.

Zaichenko N.I.

*THE ACTIVITY OF SCHOOLS FOR SOCIAL WORKERS IN THE LATIN AMERICA
IN THE 1920 – 1960S YEARS*

The activity of schools for social workers in the Latin America in the 1920 – 1960s years has been analyzed in the article. Author describes the organizational conditions of schools for social workers in Chile, Mexico, Venezuela, Colombia.

Key words: social work, “social visitors”, schools for social workers, Association of schools for social workers of the Latin America.

УДК 37.013

Корецька Л.О.

**СТАНОВЛЕННЯ І ФУНКЦІОНУВАННЯ
СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУЦІЙ ОПІКИ ТА ПІКЛУВАННЯ
НА ПІВДНІ УКРАЇНИ ІІ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ**

У статті розглядається питання впливу соціальних інституцій на соціально-педагогічну сутність соціального захисту дітей-сиріт, підкинутих дітей та нужденних в освітньо-виховному просторі Півдня України ІІ половини ХІХ – початку ХХ століть.

Ключові слова: соціальні інституції, опіка, піклування, виховання, діти-сироти, підкинуті діти, бездоглядні, сирітські суди, дворянські суди, притулки, будинки трудолюбства, доброчинність.

Актуальність обраної теми визначається необхідністю вивчення форм захисту дітей, які в ІІ половині ХІХ – початку ХХ століть перебували у дитячих і сирітських притулках. Адже в цей період у регіоні різко збільшилася кількість бездоглядних та підкинутих дітей, народжених поза шлюбом.

Так, питання виховання та влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, завжди привертало увагу держави й громадськості. Як відомо, жалісливе ставлення до ближнього у східних слов'ян відзначено ще в працях античних авторів. А стародавні джерела свідчать, що слов'яни були милостиві до старих і не позбувалися слабких родичів та родичів-калік. Власне, історія дитячого піклування на Русі, ймовірно, починається за часів князя Володимира, котрий поклав початок її християнізації. Саме він, як свідчать літописи, доручив духовенству піклування і нагляд за сиротами й сам роздавав сиротам, убогим і мандрівникам велику милостиню [10].

Тому проблему опіки та піклування досліджували в російському позитивному праві XIX–XX століть П. Чубинський, К. Неволін, С. Пахман, О. Невзоров, сучасні історики, етнографи І. Бойко, С. Беґей, П. Музиченко, С. Макарчук, історики педагогіки та соціальні педагоги Л. Артюшкіна, Г. Бевз, О. Безпалько, Л. Волинець, І. Зверева, А. Капська, Б. Кобзар, Н. Оґреніч, А. Поляничко, Л. Тарусова, І. Трубавіна. Проте питання регіонального становлення і розвитку системи опіки ще недостатньо досліджені.

Отже, метою нашої статті є аналіз питання опіки та піклування як соціальної інституції над дітьми-сиротами, підкинутими дітьми та нужденними на Півдні України II половини XIX – початку XX століть.

Як зазначає О. Буксгевден, піклування – це догляд за кимось, постійний нагляд чи контроль за чиймись діями, вчинками або організований і контрольований державою нагляд за недієздатними громадянами – малолітніми, душевнохворими, піклування про їхні особисті і майнові права та інтереси [3]

Тому у II половині XIX – початку XX століть основною метою опіки неповнолітніх було їх виховання, навчання та розвиток, а також захист їх майнових і особистих інтересів, а метою опіки повнолітніх осіб – піклування про створення необхідних побутових умов їх утримання, а за необхідності, навіть лікування.

Опікувалися дітьми сиротами представники православної церкви, оскільки кинутих дітей, дітей-сиріт, соціальних сиріт серед представників цього віросповідання було найбільше. Діти-сироти колоністів виховувалися безпосередньо опікунами, а потім навчалися у комерційних, ремісничих, фельдшерських та морехідних училищах.

Соціальні інституції призріння і виховання дітей-сиріт, виконуючи свою освітньо-виховну місію, опікувалися професійно-трудовою підготовкою своїх вихованців відповідно до суспільно-корисної діяльності та самоуправління.

У справі призріння дітей-сиріт брали участь добродійні товариства, зокрема: Імператорське людинолюбиве товариство, Товариство опікування бідними дітьми, іноземні товариства, органи земського самоуправління, бездітні заможні громадяни. Вони влаштовували дітей до прийомної сім'ї з метою вигодовування та виховання. Якщо дитину всиновлювали, то вкладалися взаємні обов'язки з боку усиновлювачів та усиновлених, у яких зазначалося, що усиновлювачі передають все або частину майна усиновленому, а той у свою чергу має бути шанобливим до усиновлювачів, турбуватися про господарство та піклуватися про них до їх смерті [3].

Найбільше задіяною в системі опіки та піклування була церква, яка найближче була до потреб населення. Її діяльність стосувалася організації в приходах шкіл-притулків, ремісничих притулків для одиноких жінок, безкоштовних квартир для збіднілих, надання медичної допомоги, організації безкоштовних обідів для жебраків.

Але особливої уваги церква надавала боротьбі за тверезий спосіб життя серед народу, тому досить активно опікувалася тими, хто призвичаївся до спиртних напоїв. З цією метою під час церковних проповідей оголошувалося про створення товариств тверезості [11, с.427]. Слід зазначити, що завдяки активній участі благодійних товариств, представників конфесій, шкіл грамоти для дорослих станом на 1915 рік кількість споживання спиртних напоїв дуже швидко почала падати.

Прикази громадського піклування на Півдні України II половини XIX – початку XX століть мали справу в основному з двома категоріями осіб, які потребували допомоги:

1) “немічні й убогі”, які з різних причин (за віком, сирітством, фізичними і душевними недоліками) не могли знайти собі прожитку і тому вимагали піклування у самому вузькому сенсі слова – надання харчування та притулку; 2) діти, для яких одного піклування виявлялося недостатньо, а потрібно було й виховувати[2].

Губернське попечительство дитячих притулків, яке підпорядковувалося Відомству закладів імператриці Марії, утримувало дитячий притулок для хлопчиків, дитячий притулок для дівчаток. Оскільки притулки були навчально-виховними закладами, то Попечительства намагалися створити всі необхідні умови для отримання дітьми-сиротами початкової освіти в межах притулку, а потім у ремісничих класах та училищах.

Вихованці повітових притулків та опікунів отримували початкову освіту в земських, приходських і сільських школах за програмами початкових народних училищ Міністерства народної освіти.

У II половині XIX – початку XX століть на Півдні України формується низка закладів, які опікувалися дітьми, батьки яких не могли самостійно турбуватися та утримувати їх. Тобто мова йде про соціальних сиріт. Такі діти опікувалися закладами Відомства імператриці Марії. Завдяки копіткій роботі вихователів, зростає довіра до цих закладів серед народу, тому велика допомога на утримання таких дітей надходила від добродійної діяльності. Народ вважав за честь допомогти “стражденним, слабким і безпорадним”. Основним завданням закладів Відомства імператриці Марії було збереження безпеки і моралі у суспільстві, а також “досягнення неперервності призначення, яке дозволило на державно-громадському рівні проявити турботу про майбутнє покоління” [1]

З огляду на велику кількість підкинутих дітей на Півдні України II половині XIX – початку XX століть було створено Одеський притулок для породіль, який існував на пожертвування від громадян, проведення благодійних вечорів, процентів від капіталу, спектаклів, лотерей.

Держава сприяла тому, що заклади Відомства імператриці Марії опікувалися дітьми обох статей без розрізнення звань, стану, віросповідання та походження. Опікування дітьми всіх станів було необхідною умовою захисту дитинства від морального падіння. Дільність дитячих притулків Відомства закладів імператриці Марії включала вирішення питань освіти і виховання, релігійно-морального навчання, охорони здоров'я, підготовку до самостійного життя та працевлаштування через ремісничу освіту.

Іншою установою, яка опікувалася дітьми-сиротами та підкинутими, було попечительство, яке займалося організацією притулків, наданням часткової допомоги нужденним. Зазначимо, що в державі опікунство ґрунтувалося на засадах становості, тобто кожен стан мав свій орган опіки. Питання опіки над малолітніми сиротами і піклування про вдов родовитих дворян та духовних осіб, які належали до родовитого дворянства, вирішували Дворянські Опіки. Питаннями опіки, яка встановлюється над особою та майном малолітніх дітей особових дворян та міських обивателів займався Сирітський суд [3, с.69].

А на Півдні України II половині XIX – початку XX століть всестанова допомога дітям-сиротам та підкинутим набула стійкого характеру, оскільки ґрунтувалася на засадах християнського людинолюбства та милосердя. Слід зазначити, що в дитячих та сирітських притулках призначення мало програмний характер та єдину систему освіти і виховання, оскільки регіон був зацікавлений у законотворчих громадянах, професійних спеціалістах і майстрах.

Основним обов'язком опікунів було піклування про здоров'я неповнолітнього, про виховання його “у правилах благочестя й усунення від злих прикладів...”, навчання, і взагалі “опікун зобов'язаний підготувати малолітнього до життя відповідно до його стану, але завжди трудолюбивого, поміркованого, безтурботного” [9, с. 17].

Слід зазначити, що інститут опіки і піклування, який належав до соціальних інститутів, на Півдні України II половині XIX – початку XX століть мав державний, а не приватний характер, він належав до компетенції общинного самоврядування, представленого земствами, а також більш високим ступенем - міським і повітовим самоврядуванням. Тобто

незалежні благодійні заклади і товариства були не приватними установами, а самостійними органами, на які були покладені соціальні завдання держави.

Однак особливістю опіки та піклування на Півдні України II половини XIX – початку XX століть є те, що вони формувалися на традиціях милосердя і співпереживання, які мали соціальне коріння і давні традиції.

Так, за рахунок земства в богадільнях утримувалися солдатські вдови та солдати, які пішли у відставку до введення військової повинності і не могли за станом здоров'я себе забезпечувати. За кошторисом 1868 року на богадільню витрачено 11193 крб. [5].

У 1885-1892 рр губернське земство фінансувало 1/3 частину видатків Гросс-Лібентальській громадській богадільні Одеського повіту з метою поліпшення умов утримання сиріт. У 1868 р у притулку могли перебувати діти до 16 років, а з 1879 року – до закінчення курсу навчання. На початку існування притулку у чоловічому відділенні утримувалося 69 сиріт, з них 39 дітей дворян, купців, чиновників; 31 дитина із селян, міщан, солдат. А вже у 1882 р. було створено відділення для дівчат, яке земство вивело у новий одноповерховий будинок. У жіночому сирітському будинку існувала однокласна, а з 1893 року двокласна “домашня школа” з курсом народних училищ, закінчуючи яку кращі вихованки навчалися у прогімназії для здобуття звання народної вчительки, а менш здібні відвідували майстерні жіночого вбрання.

З 1898 року здібні вихованки отримують можливість навчатися у гімназії за рахунок губернського земства. У 1899 р. із 41 вихованки – 18 навчалася у Херсонській Маріїно-Олександрівській жіночій гімназії. Вихованки, які виходили із сирітського будинку, отримували 10 крб. на місяць до влаштування на роботу [5].

Хлопці-сироти після досягнення відповідного віку могли навчатися у реальному училищі, прогімназії, міському училищі, фельдшерській земській школі, гімназії, морехідних класах. Найбільш здібні отримували стипендію 200-250 крб. на рік для навчання у вузах, усі інші навчалися ремеслу, для чого створювалися класи ручної праці по дереву та металу.

У зв'язку зі збільшенням кількості підкинутих дітей, у 1868 році земство організує притулок для немовлят, а в 1880 році при губернській лікарні облаштовує невеликий притулок з постійним штатом годувальниць. Тут діти утримувалися до одного тижня, а потім їх передавали опікунам. Збільшення штату годувальниць та створення окремого приміщення пояснюється тим, що у 1866 році кинутих немовлят було тільки семеро, а вже у 1898 році їх кількість сягнула 584 особи. На базі цього благодійного закладу правління Павлівського притулку організувало акушерську школу [12, с.392].

Дім трудолюбства із шкільним притулком для дітей-сиріт було відкрито на початку 1895 року. Приймалися до цього притулку вже не лише дівчата, а й хлопці. Вони навчалися грамоті, ремеслам, отримували одяг, взуття і харчування. Для розведення шовковичних плантацій для шовкового виробництва містом було відведено під тимчасове користування Благодійного товариства 8 десятин міської землі. У 1896 році новий притулок з просторими класами і новими майстернями прийняв 100 дітей-сиріт, причому, окрім домашніх робіт, домоводства, кравецького і чоботарського ремесла, до програми навчання було введено ткацьке ремесло, виготовлення килимів, простого сукна. Дім трудолюбства знаходився на повному утриманні Херсонського благодійного товариства. У Миколаївському притулку після відкриття нового приміщення утримувалося 43 дівчини, а при Домі трудолюбства – 29 дівчат і 43 хлопці. У 1915 році при Домі трудолюбства була відкрита школа садівництва та городництва. З 1913 року існував притулок для старих жінок. Суттєву допомогу надавала міська дума, губернське опікунство [8, с.640-641].

З 1830 року в Херсоні існувала лікарня з богадільнею на 36 ліжок, яка утримувалася на благодійні пожертви єврейським населенням. У 1892 році було розроблено Статут, за яким визначалося, кого і як приймали до лікарні та богадільні. Хворі приймалися за плату 3-7 крб на місяць, бідні лікувалися безкоштовно. При лікарні існувала амбулаторія з безкоштовним наданням ліків для бідних. При Одеському міщанському товаристві існував інвалідний дім [7, с.615].

Також неодноразово зазначалося, що опікунства можуть зробити багато для відволікання від пияцтва, лихослів'я, жорстокості через поширення грамоти, освіти, корисного і результативного читання та сприяти виявленню порушень правил торгівлі вином, встановлених законом для захисту народної моралі, здоров'я та чеснотливості [14, с.72].

У документах зазначається, що на початок 1893 року на території єпархії було організовано 15 училищ для сліпих дітей, 2 ремісничих училища для дорослих сліпих, 2 очних лікувальних заклади, 15 ліжок у богадільнях. Усі ці заклади існували виключно на добровільні пожертвування [15, с.197].

Не менше уваги приділялося опікуванню тваринами. У вересні 1893 року правлячим архіреєм була освячена лікарня Товариства опікування тваринами на Петропавлівській вулиці м. Одеси. Зокрема на зборах говорилося, що “де зникає любов, там страждання і смуток. Люди добрі вступилися за тварин. Просте почуття справедливості вимагає жаліти і оберігати їх... почуття правди вимагає надавати належної опіки і турботи потребам тварин, і тим більше повинно бути такої турботи, чим більше трудяться ці тварини. Добра людина вносить добро і в суспільство людей, і в життя тварин. Зла, недобра людина на жорстокому ставленні до тварин виховує і в собі самому злобу і до людей” [15, с.492].

Як зазначалося у Херсонських єпархіальних відомостях, “мораль, яка лежить в основі нашого суспільства, показує всю плідність щодо зміни моралі нашого народу... Яка ж користь? Користь – полегшення господарям можливості лікування хворих тварин; запобігання захворюванням і самих людей від зарази різних хвороб тварин. Не говориться вже про те, що цей лікувальний заклад – школа для формування в людях моральної чистоти, доброзичливості” [15, с.496]. Тобто на прикладі піклування про тварин виховувалася потреба допомогти нужденному.

Херсонський Благовіщенський монастир від самого початку свого існування утримував на свої кошти притулок-школу на 60-70 дівчат. Навчально-виховна робота проводилася безкорисно людьми, які мали спеціальну педагогічну підготовку, великий досвід роботи, любили свою справу. Крім загально-навчальних предметів за програмою двокласної міської школи дітям викладалися в майстернях общини спеціалістами крій, шиття, прядіння, в'язання, вишивання гладдю, вишивання шовком і бісером, кошикоплетіння, переплетення книг, співи, музика, живопис. Паралельно з теорією і практикою дітей привчали до посильної праці у домашньому господарстві. Під час літніх канікул дітей знайомили із сільським господарством, допускаючи їх до роботи в саду, на городі, іноді в полі [17, с.89].

Херсонська земська управа на вихованців сирітського будинку асигнувала 2000 крб.; на ці кошти утримувалися стипендіати у Московській земельній школі, Московській школі російського товариства любителів садівництва, Уманському училищі землеробства і садівництва, Миколаївській ремісничій школі [17, с.91-92].

На утримання стипендіатів Херсонської гімназії Пржибильського – 276 крб., на утримання стипендіатів у різних реальних закладах від кожного повіту – 200 крб., на утримання сирітського будинку – 4592 крб. 13,5 коп., кошти на Одеське училище для глухонімих – 600 крб., на утримання в цьому ж училищі 1 стипендіатки – 300 крб., на Одеський інститут благородних дівичь – 320 крб., на утримання земського стипендіата у III класі Одеської гімназії Моїсеева – 180 крб.[16, с.63].

При Миколаївському Благодійному товаристві існував притулок, в якому утримувалося 466 чол., із них похилого віку – 171, дітей – 215, немовлят – 60. Кошти на догляд однієї особи становили 31 крб. 34 коп. За віросповіданням у притулку утримувалося: православних – 156 осіб похилого віку, 202 дітей, 66 немовлят; римо-католицького – 9 осіб похилого віку, одна дитина; лютеран – одна особа похилого віку та одна дитина. Діти притулку, крім засвоєння моральних основ, привчалися до багатьох видів ручної праці. Хлопці з 12 років навчалися у ремісничих майстернях, створених у 1888 році за ініціативи Миколаївського військового губернатора, контр-адмірала Федотова. Навчали їх вчителі-

майстри слюсарному, токарному, ковальському, жерстяно-паяльному і столярному ремеслу. У 1898 р.- було 27 учнів, а у 1900 - 48 учнів. З 1900 року існувала швейна майстерня, яка утримувала 15 осіб дівчат. Дівчата навчалися у жіночих гімназіях, у приватних гімназіях, а хлопці в училищі для нижчих чинів Морського відомства, міському шестикласному училищі, середньому механічно-технічному училищі, фельдшерській школі Морського відомства.

Товариство трудової допомоги організувало землеробський притулок, який знаходився у 8 верстах від Миколаєва. У ньому виховувалися і навчалися безпритульні діти. Наприкінці 1903 р Д.Р. Кудрявцев, один із видатних людей міста, почав надавати Благодійному товариству субсидії щомісяця у розмірі 200 крб., за що отримав звання почесного члена Товариства [4].

Підтримка соціальними інституціями сім'ї, надання можливостей професійної освіти і працевлаштування, підтримка в суспільстві норм, цінностей, ідеалів, традицій, надання освіти та розроблена система виховання були конгломератом опікунсько-благодійної допомоги та механізмами соціального захисту дітей та нужденних, головною умовою становлення і розвитку освітньо-виховного простору Півдня України II половини XIX – початку XX століть.

Проте слід зауважити, що стаття не висчерпує всієї сутності проблеми, тому вивчення питання становлення і функціонування системи опіки та піклування нужденних верств населення є актуальним.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антология социальной работы: В 3 т. /Сост. М. В. Фирсов. – М.: Сварогъ – НВФ, 1994-1995.
2. Буксгевден От.От. О попечительном воспитании детей. – СПб, 1905. – 69 с.
3. Гузенко Ю. І. Діяльність Товариства взаємної допомоги прикажчиків-християн міста Миколаєва у 1894 – 1914 роках / Ю. І. Гузенко // Наукові праці. – Т. 1. – Миколаїв: МФ НаУКМА, 1998. – С. 31-35.
4. Историчний очерк діяльності Херсонського губернського земства за 1865-1899 рр. – Вип. II.
5. Свод законов Российской империи. – СПб., 1899.
6. Инвалидный дом при Одесском мещанском обществе: Известия и заметки // Прибавление к Херсонским епархиальным ведомостям. – Оп. 50. – № 20. – 1897. – С. 615-620.
7. Освящение Дома Трудолюбия в Одессе // Прибавление к Херсонским епархиальным ведомостям. – Оп. 50. – № 21. – 1897. – С. 640-641.
8. Повесть временных лет. – М.; Л. – 1950. – Ч. 2. – С. 425-457.
9. Свод законов Российской империи. – СПб., 1899. – Т. 10.
10. Херсонские епархиальные ведомости. – 1910. – №22. – С. 427.
11. Херсонские епархиальные ведомости. – 1894. – №17. – С. 392.
12. Херсонские епархиальные ведомости. – 1897. – №14. – С. 72.
13. Херсонские епархиальные ведомости. – 1893. – №9. – С. 197.
14. Херсонские епархиальные ведомости. – 1893. – №18. – С. 492.
15. Херсонские епархиальные ведомости. – 1871. – №10. – С. 63.
16. Херсонские епархиальные ведомости. – 1871. – №11. – С. 89-92.

Корецкая Л.А.

СТАНОВЛЕНИЕ И ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ИНСТИТУТОВ ОПЕКИ И ПОПЕЧИТЕЛЬСТВА ЮГА УКРАИНЫ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XIX – НАЧАЛА XX ВЕКОВ

В статье рассматривается вопрос влияния социальных институтов на социально-педагогическую сущность социальной защиты детей-сирот, подброшенных детей и нуждающихся в образовательно-воспитательном пространстве Юга Украины второй половины XIX – начала XX веков.

Ключевые слова: социальные институты, опека, попечительство, воспитание, дети-сироты, подброшенные дети, беспризорные, сиротские суды, дворянские суды, приюты, дома трудолюбия, благотворительность.

BECOMING AND DEVELOPMENT OF THE INSTITUTIONS OF GUARDIANSHIP OF THE SOUTH OF UKRAINE IN THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY – THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY.

The influence of social institutions on social and educational nature of social protection of orphans, children thrown and needies in education and educational area Southern Ukraine the second half of the nineteenth - early twentieth centuries are considered in the article.

Key words: social institutions, guardianship, care, education, orphans, children thrown, neglected, orphans' courts, aristocratic courts, shelters, charity.